

Vinterfôring av rådyr

- viltstell med ringvirkninger

Olav Hjeljord og Øystein Holand
Institutt for biologi og naturforvaltning
Tlf. 64 94 85 00

Selv om vinterfôring øker rådyrets mulighet til å overleve vinteren, er det ikke sikkert den lokale, bofaste bestanden øker særlig i antall.

Rådyrets sosiale organisasjon kommer her inn som en interessant og viktig faktor.

Denne artikkelen vil fokusere på fôringens betydning for etablering av trekkveier, sosial organisering og betydningen for bestandsutviklingen. Neste artikkel om dette temaet vil rette seg mot valg av føremner og praktiske aspekt ved fôringen.

Behov og viten

Rådyret er dårlig tilpasset dyp snø. Dette fikk vi illustrert sist vinter, med stor vinterdødelighet på Østlandet og Sørlandet. Rådyrbestanden hadde bygd seg opp de siste åra på grunn av lav vinterdødelighet og lite rev. Den strenge vinteren 1993/94 førte i mange distrikter til en betydelig reduksjon av bestanden, særlig av lam og eldre dyr. Dette illustrerer dilemmaet med fôring.

Noen vintre er fôring «unødvendig», og dyrene benytter fôringssplassene lite. Plutselig slår en fimbulvinter til, og jegere og andre naturinteresserte ser fôring som et logisk hjelptiltak.

Vinteren 1993/94 var hard for rådyr mange steder i Sør-Norge. Rådyr overlever ikke en vinter dersom de utelukkende er henvist til kvistbeite. Foto: Øystein Holand

Til nå har ingen målt den direkte effekten av kunstig fôring på rådyrets evne til å overleve vinteren.

Derimot vet vi atskillig om vinterfôringens betydning for rådyrets regionale trekkmønster, sosiale atferd og markutnyttelse, samt hva som er gode føremner tilpasset rådyrets ernæringsfysiologi.

Rådyrets sosiale organisering

Rådyret har en spesiell reproduksjons-syklus sammenliknet med våre andre hjortedyr, noe som også gjenspeiles i dyrets sosiale organisering. Bukkene hev-

der revir sommerstid, fra april/mai inntil brunsten er forbi i slutten av august (fig. 1, s. 2). Da tåler de ikke andre bukker innenfor sitt område.

Det vanlige er at unge bukker jages ut så snart de får gevir, dvs. som ett år gamle. I kulturlandskapet i vårt studieområde på Ås er bukkens revir ca. 300-400 daa (fig. 2, s. 2), mens rådyrbukker i mer ensformige skogområder forsvarer et revir på omkring 1000 daa.

Revirene er altså mindre, dvs. bestanden tettere, der sommerbeitene er frodige og rike. Ungbukker som jages ut kan dra langt, opptil flere mil.

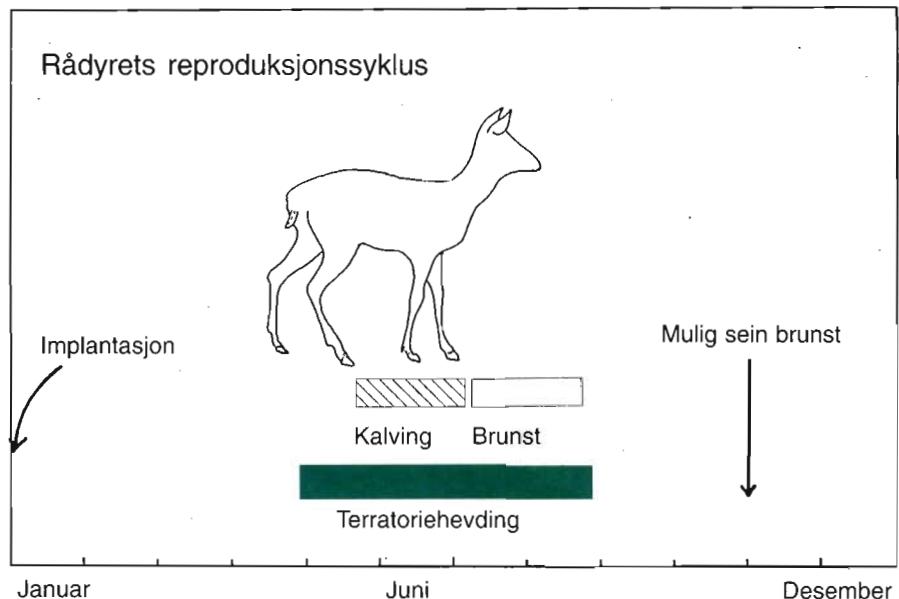

Fig. 1. Rådyrbukkene hevder revir fra slutten av april til slutten av august. Paringen skjer i juli/august, men det befruktede egget utvikles ikke før 4-5 måneder senere.

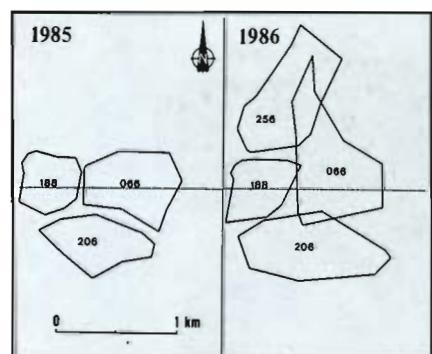

Fig. 2. Territoriegrens for 4 radiomerkede rådyrbukker i Ås. Tallene angir ulike dyr. Sommeren 1986 utvidet bukk nr. 066 sitt territorie og invaderte territoriet til bukk nr. 256. Dette skjedde etter at nr. 256 ble syk og døde.

Geitene hevder ikke revir slik som bukkene. Det vanlige er at beslektede geiter har overlappende hjemmeområder (fig. 3, s. 3). I vårt studieområde er geitenes hjemmeområde omtrent av samme størrelse som bukkenes revir. Geitene er vanligvis ikke aggressive overfor avkommet. Unntaket er i tiden da kalvene fødes og er små, da jager de unna fjarørskalven(e). Men denne jagingen betyr bare at geita holder en bestemt avstand til fjarørskalven. Den jager ikke fjarørskalven(e) ut av området. Allikevel legger en god del av unggeitene ut på lengre vandringer som ettåringer. Vandringstrangen øker med økende bestandstetthet. Antakelig spiller økende konkurransé om de beste beitene inn. Dersom bestandene blir svært

tette over større områder, ser det ut til at tendensen til å utvandre minker igjen både hos geiter og bukker.

Lange trekk, men liten bestandsdøkning lokalt

Interesserte som følger med i rådyrmarkene, har sikkert lagt merke til at selv om det sommertid finnes bofaste rådyr langt innover i skogene, trekker dyrene ut vinterstid. Etter som snødybden øker, ser det ut som om skogen «tømmes» for rådyr. Ofte dreier det seg om faste trekk fra høyeliggende til laveliggende, bygdenære skogteiger.

Ved vinterføring av rådyr gjennom flere år oppstår det også tradisjonelle trekkmønster. Der rådyr vinterføres i noe større skala, vil antall dyr på fôringsslassen som regel øke fra år til år, men dette betyr ikke nødvendigvis at den lokale bestanden øker. Rådyrets sosiale organisasjon kommer her inn i bildet. Vinterstid oppholder territorieforsvaret hos rådyr. Dyrene samles i områder med god tilgang på vinterbeite. Kalvene går sammen med moren første vinteren. På denne måten lærer de beliggenheten av gode vinterbeiter, inkludert fôringssasser. Når ungdyrene siden jages ut og etablerer egne sommerrevir, vil de returnere til den fôringsslassen de benyttet første vinteren sammen med moren. Ved større anlagte fôringssasser kan

det på denne måten skapes betydelige lokale trekk. I forbindelse med ett kompleks av fôringssasser på Ås har enkelte dyr etablert trekkuter på 2-3 mil, og gjennomsnittlig vandringsavstand mellom sommer- og vinterbeiter for 14 trekkende dyr, var 8,2 km (fig. 4, s. 3). Ikke alle dyr etablerer slike trekk. Noen finner seg nye overvintringsområder i nærheten av der de har funnet seg sommerområde.

Vinterstid streifer rådyr lite omkring, de vil som regel holde seg til sine tradisjonelle vinterbeiter. Oppbygging av en bestand på en fôringssass skjer derfor ikke ved at dyr som allerede er etablert på andre vinterbeiter, trekker til fôringssassen, men ved at nye kalver lærer beliggenheten. Der det føres i stor skala, og der slike tradisjonelle trekk får etablere seg gjennom en årrekke, kan 40-50 rådyr ha tilhold på fôringssassen over vinteren.

I løpet av kort tid vil alle ledige rådyrrevir i nærheten av fôringssassen være okkupert, hvis de ikke allerede er det før fôringen starter. En stor del av de vinterførede rådyrene drar derfor ut. Mange vil være hjemmehørende i marginale områder der vinterdødeligheten er høy, slik at det er tilgang på ledige sommerrevir.

Dette er antakelig årsaken til at rådyr som vinterføres i Landbrukshøgskolens skog, gjennomgående drar østover om vinteren (fig. 4, s. 3), der større snømengder og mer marginale vinterbeiter gir høy vinterdødelighet. Dermed er sjansen for ledige sommerrevir større, sammenliknet med de snøfattige og rådyrtette traktene vestover ut mot Oslofjorden.

Lokalisering av fôringssasser

Ved anlegg av fôringssasser bør en ta utgangspunkt i rådyrenes tradisjonelle vandringsmønster. Ofte vil en fôringssass med fordel kunne anlegges der en del dyr allerede har sitt naturlige vinterbeite. Selve fôringssassen kan godt legges litt åpent, men rådyrene må ha tilgang til skjul i nærheten. Det bør være en selv-følge at trafikkårer ikke krysser rådyrenes vandringsveg fra skjul til fôringssass.

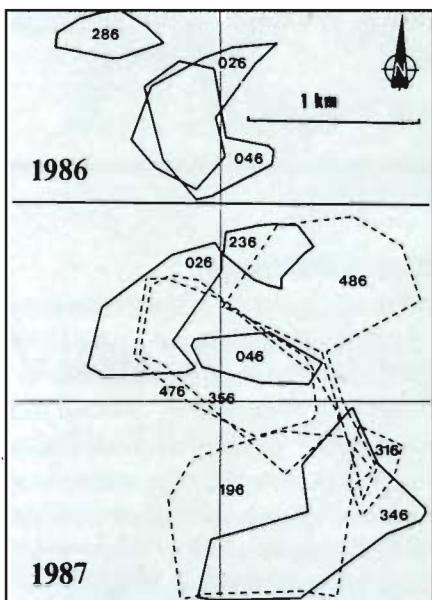

Fig. 3. Hjemmeområdet til 10 radiomerkede geiter i Ås. Hjemmeområdene til eldre geiter (hel strek) overlapper hjemmeområdene til deres 1½ år gamle døtre (stiplet strek).

Flere studier har vist at eldre bukker dominerer på føringsslassen. Dersom mange dyr konkurrerer om samme føringsslass, kan dette føre til at dyr med lav rang ikke slipper til på føringsslassen, og sulter i hjel i nærheten av matkrybba. Ved større anlagte føringar er det derfor viktig å spre føret på flere innretninger. Ca. 20 m vil være tilstrekkelig avstand mellom hver førinne. Föringssplasene bør fordeles rundt i området og kan dekke omlag 2000 daa hver.

Betydning av föring på bestandsnivå

Størst lokal effekt av vinterföring vil en få der det er rikelig tilgang på frødige sommerbeite, men vanskelige vinterforhold. Her vil vinteren redusere bestanden så sterkt at sommerbeite og potensielle revir ikke utnyttes fullt ut.

Omvendt får en liten lokal effekt av föring der vinterbeitene er gode, og en stor del av bestanden overlever vinteren slik at den kan fylle opp sommerbeitene. Det er særlig under slike forhold en kan vente lange trekk fra föringsslassen til ledige sommerrevir. Trekk vil imidlertid også kunne oppstå i den første typen av bestander, der en gjennom lengre tids föring kan bygge opp en stor vinterbestand. Dersom föring gjennomføres i stor skala

over vide områder, vil det teoretisk sett også være mulig å øke relativt «tette» bestander. Nyere svenske undersøkelser tyder på at rådyr da vil kunne «pakke seg» svært tett. Men konsekvensen kan være svakere dyr med lavere vekter og nedsett kalveproduksjon.

Også blant vinterföred rådyr er det en viss naturlig dödelighet. Av ca. 50 radio-merkede dyr har det vært 20 % årlig vinterdödelighet, men ingen sommer-dödelighet. Det meste av dödeligheten synes å skje rett etter snøsmeltingen i april måned, da dyrene er svakest. Den direkte dödsårsaken varierer fra sykdom til ulykker. Siden vi ikke vet hva dödeligheten ville vært dersom dyrene ikke var blitt føret, kan vi heller ikke si noe presist om effekten av föringen for vinteroverlevelse.

ingsplassen. I debatten om hvorvidt en jeger må disponere et visst minimumsareal, f.eks. 300 daa for å skyte et rådyr, har det vært hevdet at dersom jakten slipper fri vil jegere som bare disponerer noen få dekar, kunne føre til seg en stor del av den lokale rådyrbestanden og dermed foreta en uforholdsmessig stor beskatning.

Våre undersøkelser tyder på at dette ikke nødvendigvis er tilfelle. En vinterbestand på en föringsslass vil eksistere parallelt med dyr innen nærliggende naturlige vinterbeite og antakelig holde dyr i tillegg til, og ikke istedenfor disse.

Den store ansamlingen av rådyr omkring en større föringsslass mot slutten av jakttiden, vil gi inntrykk av at den lokale bestanden er større enn den egentlig er. Det omvendte inntrykket får en i de områdene rådyrene forlater.

Hvorfor före?

Hovedformålet med vinterföring av rådyr er å holde en jevnt høy jaktbar bestand, og unngå periodevis bestandsnedgang som følge av harde vintre.

Rent «humanitære» motiver kommer selv sagt også inn. De fleste av oss vil føle behov for å hjelpe dyr som er i en nødsituasjon. Andre igjen vil hevde at en ikke

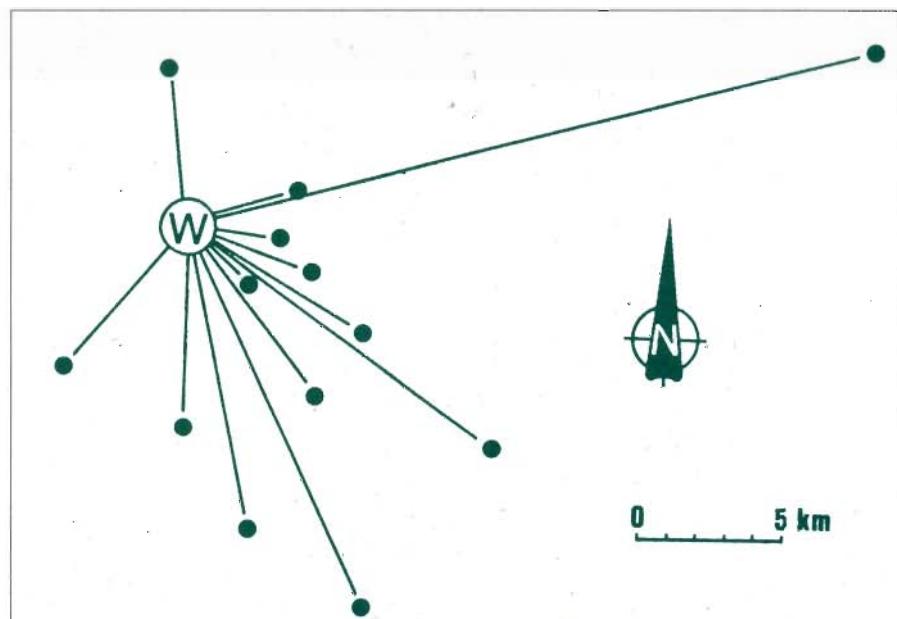

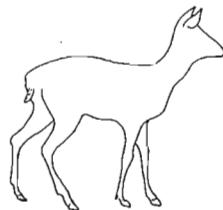
Fig. 4. Trekk til sommerområder (fylte sirkler) for 13 rådyr vinterføret på en föringsslass (W) i Ås.

bør gripe inn i naturens dynamikk, men la den naturlige vekslingen i markenes bæreevne bestemme størrelsen på våre viltstammer.

Selv om meningene kan være delte, er raeliteten allikevel at rådyr har vært vinterføret i betydelig utstrekning så lenge de har eksistert i Norge i ny tid, og dette vil helt sikkert skje også i framtiden. Det er allikevel viktig å huske at rådyrets betingelser hos oss i det vesentlige bestem-

mes av hvordan vi gjennomfører våre inngrep i forbindelse med jord- og skogbruk.

Dersom en sprøyter bort urter og lauvkritt fra hogstflatene, og grøfter ut de våtlende og frodige partiene med gråor-/heggeskog, vil det enkelte rådyrets behov for beiteareal øke. Konsekvensen av dette blir en mer glissen og tynn stamme. En vil ikke kunne kompensere for dette ved føring vinterstid. ■

Doktorgrad om ernæringsfisiologiske tilpasninger hos rådyr

Rådyret har i løpet av de siste tiåra ekspandert kraftig, og er nå etablert over det meste av Skandinavia. Dette har skjedd til tross for at rådyret er ansett som dårlig tilpasset til harde og snørike vintrar.

I avhandlingen «Nutritional ecology of european roe deer (*Capreolus capreolus*) in a northern environment» for den landbruksvitenskapelige doktorgrad (Dr. agric.-graden) ved Norges landbrukshogskole, viser forsker Øystein Holand hvor-

dan rådyret gjennom ernæringsfisiologiske tilpasninger utnytter en fiberrik vinterføde. Videre har han kvantifisert fettreservene og dets betydning som energikilde gjennom vinterhalvåret.

Holand hevder at disse ernæringskologiske tilpasningene kombinert med en selektiv beiteadferd, den spesielle reproduksjonssyklusen og et lavt predasjonsstrykk, er med på å forklare rådyrets «sukcess» hos oss. ■

Denne artikkelen er basert på følgende publikasjoner som kan anbefales for mer detaljert informasjon:

*Selås, V., Bjar, G., Betten, O., Tjeldflaat, L. og Hjeljord, O. 1991. Feeding Ecology of Roe Deer, *Capreolus capreolus* L. during summer in southeastern Norway. Fauna norv. Ser. A 12: 5-11.*

*Bjar, G., Selås, V., Lund, L. O. og Hjeljord, O. 1991. Movements and home range dynamics of Roe Deer *Capreolus capreolus* L. in southeastern Norway. Fauna norv. Ser A 12: 12-18.*

Om forfatterne:

Olav Hjeljord er 1. amanuensis ved Institutt for biologi og naturforvaltning ved NLH. Han har arbeidet med problemer i tilknytning til effekten av moderne jord- og skogbruk på dyrelivet. Hans forskningsfelt er store hjortedyr med vekt på beiteøkologi. Han har også arbeidet med skogsfugl og økologiske effekter av kjemisk løvskogbekjempelse.

Øystein Holand er forsker ved Institutt for biologi og naturforvaltning. Han er engasjert i ernæringskologisk forskning på hovdyr. ■

FAGnytt NATURFORVALTNING kommer ut 10 ganger pr. år.
Pris for årsabonnement: kr. 100,-

Redaksjon

- Fagredaktør: Reidar Borgstrøm
Institutt for biologi og naturforvaltning
Tlf. 64 94 84 54
- Redaktør: Lisbeth Udland Hansen
NLH-Fagjenesten
Tlf. 64 94 13 65
- Iris Sigdestad
Institutt for biologi og naturforvaltning
Tlf. 64 94 85 03

Utgiver

NLH-Fagjenesten
Moerveien 12
N-1430 ÅS
Tlf. 64 94 13 65
Fax. 64 94 37 97

Layout

NLH-Fagjenesten

Trykk
Ås-Trykk AS

Papir

115 g Cyclus offset
100 % resirkulert papir